

ЖЕНСКО СДРУЖЕНИЕ „ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА“

гр.Силистра, п.к.283, тел/факс: 086 820 487

e-mail: ckpdn_ss@abv.bg; www.ekaravelova.org

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

ПРОГРАМА

**за работа с младежи в горен
гимназиален курс, насочена към
развитие на знания, нагласи, убеждения
и ценности за превенция и защита от
домашно насиллие**

Силистра, 2023 г.

Настоящата програма е разработена по проект «Център за консултиране и превенция от домашно насиллие Силистра, 2023 г.», финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България.

Проектът е финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-77/14.07.2023 г.

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. **УВОД**
2. **АНАЛИЗ НА СИТУАЦИЯТА**
3. **ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА РАБОТА В КЛАС**
4. **ТЕМА 1 – Домашно насилie**
5. **ТЕМА 2 – Фази на домашното насилie**
6. **ТЕМА 3 – Тормоз и контрол**
7. **ТЕМА 4 – Какво да предприемем, ако сме свидетели или обект на домашно насилie?**
8. **ЗА ВАС УЧИТЕЛИ!**
9. **ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА**

УВОД

Домашното насилие е социален феномен, който присъства в света и има своя същност, смисъл и цели. Среща се във всички социални, икономически, културни и възрастови групи. То е явление, срещу което никой не е застрахован. Факторите, оказващи влияние върху проявенията му имат широк спектър. Влиянието на феномена се разпростира върху всички сфери на живота – както в индивидуален и семеен, така и в общостен и обществен аспект.

През 2022 г. Женско сдружение „Екатерина Каравелова“ – Силистра извърши национално изследване в партньорство с Великотърновски университет, част от изводите от което сочат необходимост от работа в училищна среда, с цел превенция на насилието.

Настоящата програма предоставя инструментариум и има за цел да подпомогне работата на педагозите, като дава информация за същността, динамиката и последствията от домашното насилие. В нея разглеждаме домашното насилие в най - общ план, като фокусът попада върху домашното насилие над деца и подрастващи, ефекта от него върху развитието им и възможности за превенция.

Програмата включва различни методи за работа с младежите в училищата, съобразно особеностите на възрастта и пола – лекционна част, казуси, ролеви игри, интерактивни уроци и тренинги.

АНАЛИЗ НА СИТУАЦИЯТА

Темата за домашното насилие вече се обсъжда открито в нашето общество, но дълго време е белязана с „мълчание“, дължащо се на фактите, че извършителят най - често е член на семейството и че насилието е личен проблем на жертвата. Тази нагласа бавно се променя и то с целенасочените усилия на специалистите от помагачите професии (психолози, лекари, социални работници, педагози).

Проведени през 2022 г. изследвания на домашното насилие в България сочат, че все още в най-голяма степен то се свързва с физическото насилие. По-голямата част от останалите типове се възприемат като нормални взаимоотношения между партньори, което води до повишена толерантност към насилието. Изследването показва, че за да се ограничи и противодейства на домашното насилие е необходимо да се работи в насока превенция и интервенция, тъй като едва 50% от изследваните лица са с действително негативно отношение към насилието. Включително хората, които са преживели насилие са толерантни към проявите. Най-трудно се разпознават контрола и преследването, които често са възприемани като част от семейните взаимоотношения. Образованието е фактор по отношение на нагласите, толерантността и полово-ролевите стереотипи спрямо домашното насилие и насилието основано на пола.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Физическото насилие е само върхът на айсберга и често се свързва с други форми на насилие. Наблюдава се засилване на психическото и емоционално насилие в обществото, след пандемията от 2020 г. до 2022 г. То често е насочена срещу най-слабите и малки членове във фамилията, а именно децата. Проблема е в това, че те са икономически и емоционално зависими от родителите си. За съжаление насилието върху деца, независимо дали е физическо или психическо, често има трайни последици. Обществената намеса е необходима ПРЕДИ да е твърде късно. Децата не могат да се защитят те са зависими от помощта на обществото, но все още социума не е готов да реагира адекватно на детското насилие и да го приеме като нарушение на човешките му права. И тук идва изключително важната роля на училището, където детето прекарва голяма част от времето си, а често учителите са първите, които могат да забележат симптомите на преживяното насилие.

ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА РАБОТА В КЛАС

Предложеното в тази програма лесно може да стане част от учебната програма или извънкласната дейност. Можете да използвате толкова от нея, колкото намирате за необходимо. Можете свободно да избирате най-подходящите за Вашите ученици упражнения в зависимост от тяхната възраст, зрялост и чувствителност към проблема домашно насилие.

Интерактивните упражнения помагат на учениците да:

- ⇒ развият саморефлексия и емпатия;
- ⇒ разпознават видовете насилие, да разграничават ролите и динамиката в дадена ситуация на насилие;
- ⇒ разбират потенциалните последици от насилието;
- ⇒ се спират на ефективни и обосновани реакции срещу насилието, с фокус върху важната роля на страничните наблюдатели;
- ⇒ прилагат умения за търсене на помощ, предпазване от и намеса за справяне с домашното насилие;
- ⇒ подкрепят и да работят за създаването на спокойна атмосфера без насилие и позитивен климат в цялото училище. Груповата работа на учениците не само насърчава пасивното мнозинство да спре да приема пасивно насилието, но и активно да подкрепи жертвите и да намали последициите от него.

Основни правила: Изработват се съвместно с учениците в първия урок по програмата. Важно е в началото на всяко следващо упражнение да се връщате към тях.

Загриване: Това са полезни игри, които служат за създаване на позитивна атмосфера в класа/групата в началото или за кратка почивка, когато нивото на енергията падне твърде ниско. Те помагат на учениците да се отпуснат, да се забавляват и да възстановят близостта помежду си. Попитайте и учениците дали има игри, които биха искали да споделят с групата.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Брейнсторм (мозъчна атака): Техниката често се използва в големи групи с цел бързо набирание на много идеи по дадена тема/въпрос. Докато се трупат идеите, никой няма право да дава оценка за отговорите на другите. Всичко се записва върху флипчарт или на дъска, за да се вижда от цялата група. Натрупването на идеите насърчава учениците да разгледат въпроса от различни ъгли.

Групови дискусии: Провокират реакции по определена тема и пораждаат множество удобни моменти за предаване на знания или коригиране на невярна информация. Ефективността им често зависи от използването на отворени въпроси, при които отговор с „да“ или „не“ не е достатъчен, и от фокусирането върху отделни мисли и впечатления на учениците.

Казуси или истории: Този метод включва представянето и анализа на инцидент, история или сценарий, който се е случил или би могъл да се случи. Той трябва да е прост и основан на факти. Обсъждането на казуси/истории в групи дава възможност на всеки ученик да участва активно и да помисли какво би могъл да направи, ако самият той се озове в подобна ситуация. Разискването на казуси развива аналитичните умения при решаване на проблеми и вземане на решения.

Разиграване на роли: Ефикасен метод за моделиране и прилагане на практика на нови умения в една безопасна и оказваща подкрепа среда. Тъй като разиграването на роли е много емоционално занимание, е особено важно да се подчертае, че участниците играят своите герои, а не себе си. Ролевите игри позволяват да се преживее реална ситуация без реален риск. Питайте дали има желаещи да изиграят съответния герой и въведете слените основни правила:

⇒ Не трябва да разкриват лична информация, която им е неудобно да споделят.

⇒ Не е позволен физически контакт или псуване.

⇒ Актьорите не бива да използват реални имена. Ако учениците започнат да се разсейват или отвлечат, преустановете разиграването и им припомнете основните цели и правила.

Оценка и обратна връзка: Това е моментна снимка на възгледите и мнението на учениците за всяко упражнение. Най-удобният начин за оценяване на упражненията е да имате изработен формуляр за бърза и анонимна обратна връзка, който участниците попълват през последните пет минути от упражнението (пример на такъв формуляр е приложен в оценката на ТЕМА 4).

Внимание!

Внимавайте за въпроси и казуси, които могат да разстроят децата. Възможно е някои деца да имат личен опит с домашното насилие, да изпитват страх, вина, никога да не са говорили за това поради неудобство.

ТЕМА 1: ДОМАШНО НАСИЛИЕ

ФИШ ЗА УЧИТЕЛЯ

Цели:

1. Запознаване с феномена домашно насилие и видовете домашно насилие;
2. Засилване на уважението към правата на човека и развиване на чувство за самоуважение и уважение към другия;
3. Стимулиране на положителни преживявания, нагласи и поведение, чрез упражняване правата на детето, които водят до зачитане правата на другите.

Необходими материали: Бели листи, постер, фулмастри, други по преценка.

Съдържателна интерпретация:

Световната здравна организация определя домашното насилие като преднамерено използване на физическа сила или власт срещу друго лице или група хора, което води или има голяма вероятност да доведе до нараняване, смърт, психологична травма, неправилно развитие или депривация.

Домашното насилие включва контролиращо поведение, което поставя другия в подчинена позиция. То може да включва контрол над ежедневието живот на член на семейството, ограничаване на свободата му, заплахи към него или към обичани от него роднини, приятели, както и използване на детето като средство за тормоз над партньора.

Разгледано в исторически аспект, домашното насилие винаги се е свързвало с насилие на физически по - силния над физически по - слабия член от семейството. Жените и децата съставляват основната уязвима група по отношение на домашното насилие и до днес. Все по - често се среща и насилие над възрастни хора от страна на техните деца или други роднини. Важно да се спомене, че децата се явяват жертви на насилието, дори то да не е пряко насочено към тях. Ефекта върху психиката и развитието им е също толкова голям, дори в случаите в които те са само свидетели на прояви на агресия у дома.

Съществува взаимовръзка между домашното насилие и училищния тормоз. Децата, които тормозят други деца, обикновено страдат от несигурност, страх и емоционални травми, на които не се обръща адекватно внимание в семейството. Много автори считат, че емоционалната среда в дома е важен фактор, за да станеш както тормозен, така и жертва. Липсата на топлина между родителите или родителите и децата, прилагането на каквото и да е насилие вътре в семейството, в съчетание с липса на ясни и устойчиви правила, могат да допринесат за влизането в ролята на насилник. Прекалено покровителственото отношение

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

на родителите от друга страна може да увеличи риска децата им да станат обект на тормоз.

Типовете домашно насилие над деца са класифицирани най – общо по следния начин:

1. Сексуален тормоз;
2. Физически тормоз;
3. Неглижиране;
4. Емоционален тормоз.

1. Физическо насилие - определя се като целенасочено нанасяне на физическа вреда над детето. Това включва причиняване на синини, счупвания, изгаряния, порязвания и т.н. Важно е да се отбележи, че това не е инцидентен акт. Децата, които са обект на физическо насилие най-често биват ритани, тровени, изгаряни с цигари, удряни, замеряни с различни предмети, душиени и т.н. Често родителите измислят различни причини за нараняванията на децата им, като непохватност, болест, даване на лекарства по грешка. Ефектите от физическото насилие над деца са многобройни, като нерядко се стига и до смърт на детето.

Признаци, индикатори и последствия от физическото насилие:

Синините и фрактурите не са задължително знак за домашно насилие. Ако детето често има наранявания, при които се наблюдава конкретен модел и системност или обяснението не пасва на нараняването, тогава би следвало да се предприемат мерки за изясняване на случая.

Физическите симптоми включват:

- ⇒ Синини от удар по всяка част на тялото;
- ⇒ Рани от самозащита, най- често по ръцете и краката;
- ⇒ Хематоми;
- ⇒ Натъртвания по главата;
- ⇒ Подпухнали очи;
- ⇒ Следи от отскубване на коса;
- ⇒ Изгаряния с ясна форма/ напр. от цигара/;
- ⇒ Изгаряния по тялото от различни течности или химикали;
- ⇒ Следи от хапане;
- ⇒ Фрактури или счупени кости / най- често по ребрата, ръцете и краката/;
- ⇒ Множество фрактури в различен етап на заздравяване;
- ⇒ Признаци на натравяне като повръщане, треска, сънливост.

Децата обаче страдат от ефекта на физическото насилие дълго след зарастването на раните им. В дългосрочен план ефектите от физическия тормоз включват:

- ⇒ Лошо физическо и психическо здраве;
- ⇒ Лоши резултати в училище;

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- ⇒ Криминални прояви;
- ⇒ Депресивни разстройства;
- ⇒ Тревожни разстройства;
- ⇒ Хранителни разстройства;
- ⇒ Злоупотреба с алкохол и наркотици;
- ⇒ Опити за самоубийство;
- ⇒ Рисково сексуално поведение.

2. Сексуално насилие - едно дете бива жертва на сексуално насилие тогава, когато то е принудено да участва в сексуални действия. Това може да бъде както, чрез пряк физически контакт така и чрез интернет. Понякога детето дори може да не разбере, че това, което се случва с него е злоупотреба.

2.1. Прякото сексуално насилие може да включва интимно докосването по която и да е част на тялото на детето, независимо дали то е облечено. Като пряко сексуално насилие се определя не само изнасилването, а и проникването с различни предмети, принуждаването или окуражаването на детето да участва в сексуални действия, както и принуждаване или прилъгване на детето да сваля дрехите си, да се докосва или да докосва друг човек в сексуален контекст.

2.2. Непрякото сексуално насилие включва показване на детето снимки или видео с порнографско съдържание, принуждаване на детето да се снима, водене на разговори със сексуално съдържание, разпространение на снимки или сексуална експлоатация на детето. Макар да е трудно да се направи **статистика**, по груби данни 1 на всеки 20 деца става жертва на сексуално насилие. То съсипва детството, а ефектите му могат да траят през целия живот на човека.

Признаци, индикатори и последствия от сексуалното насилие:

Деца, които са жертви на сексуален тормоз изпитват широка гама от симптоми. Въпреки тежестта на физическите симптоми, ефекта върху емоционалното и психологическото състояние на детето са тези, които в дългосрочен план причиняват най-много вреда.

В неврологичен аспект, сексуалното насилие може да даде отражение върху функционирането на нервната система, като включва дисоциация, увреда на паметта, редуциране на социалното функциониране и посттравматично стресово разстройство:

- ⇒ Самонаранявания, опити за самоубийство, ниска самооценка;
- ⇒ Погрешно възприемане на интимните взаимоотношения;
- ⇒ Рисково сексуално поведение;
- ⇒ Ранна бременност, аборт, болести предавани по полов път;
- ⇒ Проблеми в комуникацията и социалната адаптация;
- ⇒ Влашени способности за учене и поведенчески проблеми;
- ⇒ Децата стоят на страна от конкретен човек от семейството;

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

⇒ Демонстрират сексуално поведение или знания относно секса, неотговарящи на възрастта;

⇒ Ранна сексуална активност и/или честа смяна на сексуални партньори.

Децата, които стават жертва на сексуално насилие у дома често биват манипулирани, вярвайки че вината за случващото се е тяхна. Чувствата на срам и вина могат да намалят вероятността детето да сподели на някого за случилото се с него. При съмнения не бива да очакваме инициативата да дойде от страна на детето.

3. Неглижиране – това е невъзможността на родителите за адекватно посрещане на детските нужди. Едно дете може да бъде оставено гладно, без подходящи дрехи, подслон, надзор или медицински грижи. Оставянето на детето незащитено от физическа или психическа вреда също е форма на negliжиране. Липсата на адекватни грижи и любов могат да доведат дори до смърт на детето. Според световната здравна организация, типовете negliжиране са физическо, образователно, емоционално и здравно, обобщаващи всички нужди на детето. Negliжирането не е лесно за установяване и често липсват такива ясни признаци за съществуването му, каквито има при останалите видове насилие. Въпреки това специалистите са разработили модели, по които да се съди за това дали детските нужди са адекватно посрещани в семейството.

Признаци, индикатори и ефект от negliжирането:

Наблюдавайки само един от симптомите не значи задължително, че детето е negliжирано. Въпреки това, ако са налични множество проблеми, това може да е индикатор за сериозен проблем. Negliжираните деца могат:

⇒ да имат лош външен вид и хигиена. Да идват на училище мръсни, с неизпрани или неподходящи за сезона дрехи; Да изглеждат гладни, без осигурена закуска или пари за такава;

⇒ да се наблюдават нетретирани рани, обриви, въшки; Липсата на надзор да доведе до чести наранявания на детето;

⇒ да отсъстват често и системно да не се осигуряват медицински грижи, лекарства и т.н. или да посещава учебното заведение болно; Да пропуска ваксинации; Състоянието на кожата и зъбите да е лошо, с лош мускулен тонус, слабеещо;

⇒ да живеят в неподходяща семейна обстановка, например без отопление;

⇒ да бъде системно оставяно без надзор у дома;

⇒ да му бъде прехвърлена ролята на грижещ се за другите членове на семейството;

⇒ да изпитват трудности да създават здравословни връзки и дълготрайни приятелства; Да има лоши социални умения, лошо езиково ниво.

⇒ да бягат от къщи и/или от училище; Да нарушават закона; Да се движат в „опасни кръгове“

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

⇒ да имат слаба привързаност към родителя; Да не умеят да общуват с връстници

⇒ да страдат от паническо разстройство; тревожно разстройство и др.

4. Емоционално насилие - изразява се в пренебрегване на емоционалните потребности на детето, в целенасоченото плашене, обиждане, унижение, игнориране или изолация. Емоционалното насилие често е съпътстващо друг вид насилие над детето, но в някои случаи може да е и водещия вид оказвано насилие.

Признаци, индикатори и ефект от емоционалното насилие:

Промяната в емоционалното състояние е част от порастването, поради което е трудно да се каже категорично, че дадено дете е обект на емоционално насилие. Въпреки това, такива деца могат:

⇒ да се държат прекалено приятелски с непознати;

⇒ да им липсва увереност; Да са тревожни;

⇒ да липсва близка връзка с родителя;

⇒ да проявяват физическа или вербална агресивни към други деца или животни;

⇒ да показват по- зряло поведение;

⇒ да знаят неща, нетипични за възрастта им;

⇒ да опитват да контролират емоциите си или да имат крайни емоционални изблици;

⇒ да им липсват социални умения;

⇒ да имат малко или никакви приятели;

⇒ да не умеят да изразяват чувствата си по адекватен начин;

⇒ да демонстрират импулсивно поведение или незаинтересованост от мнението на другите.

Във всяко семейство връзката между детето и родителя понякога може да отслабне по различни причини, което не е задължително признак на емоционален тормоз. Въпреки това ако се наблюдават множество признаци за продължителен период от време, това говори за евентуално наличие на проблем.

Голяма част от хората не отдават такова значение на емоционалното насилие или negliжиране на децата, тъй като ефектите от него не се виждат непосредствено както при физическото насилие. Въпреки това, в дългосрочен план емоционалния тормоз има не по - малко сериозни последствия върху детската психика. Децата могат да проявяват рисково поведение, като крадене на вещи или пари, тормозене на съученици, бягства от дома. Влошава се психическото здраве на детето, нараства възможността за поява на хранителни разстройства, самонараняване, депресия и др. Може да бъде ограничено или забавено емоционалното развитие на децата, включително чувството за емпатия, уменията за изразяване на собствените емоции и контрол на емоционалното състояние.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Емоционалното насилие води до намаляване самооценката и увеличаване проблемите с контрола над гнева и емоционалните изблици, до липсата на умения за установяване на трайни близки приятелства, до увеличаване склонността за самоизолация и целенасочено предизвикване на негативно отношение.

Упражнения в класната стая:

1. Представяне на темата – с няколко думи опишете каква е темата на настоящия урок, каква е неговата продължителност и начина по който ще се работи.

2. Загрбяване (мозъчна атака) – помолете учениците да изброят правила за спазване в рамките на урока, които да запишат на постер (Може да дадете пример – изключване на телефона, уважение към другите, изслушване и т.н.).

3. Въвеждане на понятието домашно насилие – запишете на постер «Домашно насилие». Помолете учениците да напишат по 1 – 2 думи, с които свързат понятието домашно насилие на бял лист. Кажете им да го смачкат и да се замерят (като игра със снежни топки). Всяко дете трябва да има поне по 1 лист. Нека всяко дете, да прочете думата или думите, които е открило на листа. Запишете всяка прочетена дума на дъската.

4. Изясняване на понятието домашно насилие и видове насилие – пресъздайте пред учениците възможно най – близо до техния език формулираното от Закона за защита от домашно насилие определение:

«Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка. За психическо насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие. Актовете по ал. 1 и 2 може да се извършват чрез действие или бездействие».

5. Мозъчна атака – накарайте учениците да предложат асоциации за родствена връзка – съпрузи, съжителители, деца (включ. пораснали деца), родители, осиновители, приемни семейства. Записвайте отговорите на постер.

6. Изясняване на понятията извършител на насилие и жертва на насилие - накарайте учениците да предложат асоциации за извършител и жертва. Записвайте отговорите на постер.

7. Мозъчна атака – накарайте учениците да предложат асоциации за видовете домашно насилие и тяхното въздействие върху пострадалите. Записвайте отговорите.

8. Изяснете видовете насилие и тяхното влияние върху жертвите.

9. Обратна връзка.

ТЕМА 2: ФАЗИ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

ФИШ ЗА УЧИТЕЛЯ

Цели:

4. Запознаване фазите на домашно насилие;
5. Повишаване на чувствителността и емпатията към децата, които може да бъдат подложени на насилие;
6. Изграждане на реалистична представа, относно опасността от домашното насилие;
7. Изграждане на нагласа на нетърпимост към насието.

Необходими материали: постери, фулмастри, разработен казус, формуляр за обратна връзка

Съдържателна интерпретация:

Домашното насилие е циклично явление и се отличава с последователни във времето и повтарящи се фази.

Фази на домашното насилие

В самото начало, партньорската връзка се характеризира със силно емоционално свързване и поддържане на интензивен и близък контакт. Често двойките, засегнати от домашно насилие се обвързват прибързано, въпреки наличието на индикатори за насилническо поведение (прояви на силна ревност, обсебване, данни за упражняване на насилие в предходни връзки, агресивност след употреба на алкохол и др.). Продължителността

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

на всеки стадий и тяхната периодичност варират, като в началото на връзката най - дълго трае фазата на меден месец. С течение на времето продължителността ѝ намалява за сметка на фазата на интензивно насилие.

По време на първата фаза (фазата на нарастване на напрежението), се случват незначителни актове на насилие и нараства напрежението между партньорите. Фазата на вербална агресия се характеризира с ескалация на напрежение между партньорите, чести конфликти, съчетани с гневни реакции към незначителни поводи и заплахи за насилие. В основата на насилническото поведение лежи потребността от власт и контрол и насилника използва всички средства и методи в тази посока. Фазата на вербалната агресия се характеризира с психическо насилие – унижения, заплахи, обиди, шантаж, контрол върху социалните контакти и личните вещи, финансов контрол, прояви на силна ревност. Това взаимодействие създава напрежение, тревожност и страх у жертвата, която усеща прехода към фазата на физическото насилие.

Пострадалите могат да излязат от тази ситуация по различни начини: могат да отричат наличието на самия факт на насилието или да сведат до минимум неговото значение (“Можеше да е по-зле, това все пак е само една синина”). Жертвите на насилие оправдават жестокостта и даже защитават такова поведение у членовете на семейството и другите хора.

Втората фаза се характеризира с много интензивно насилие. Към края на първия стадий се губи всякакъв контрол над процеса. Нападащият не е способен да управлява своето деструктивно поведение. Основната разлика между първата и втората фаза е в това, че двете страни съзнават, че ситуацията вече е излязла извън контрол. Тази фаза е свързана с инцидент, който обикновено води до физически наранявания и видими следи от насилието, въпреки че опитните насилници знаят как да нанасят побой без да оставят видими белези. След физическото насилие, част от пострадалите търсят помощ от близки, полиция или специализирана служба, но по-големият дял от случаите показва пасивно поведение на жертва, обяснимо с преживяванията за срам, страх и вина. Децата също могат да станат обект на насилие в тази фаза - като свидетели или пряко в опит да защитят обекта на насилие.

Интензивното физическо насилие е последвано от третата фаза - „меден месец“. В тази фаза извършителят изразява съжаленията за случилото се, разкайва се, прави обещания за промяна на агресивното си поведение. Често, физическата агресия е последвана от жест на внимание и грижа. Във фазата на „меден месец“ домашните насилници променят отношението си, стават любвеобвилни, поднасят цветя и подаръци. Тези жестове, подхранват надеждата на жертвата за промяна на ситуацията. В резултат на емоционални и икономически причини жертвите на насилие често оттеглят молбите си за защита от съда или отказват помощта на близките си. Третата фаза (меденият месец), носи със себе си период на необичаен покой и любов, внимание и даже в някои случаи покаяние.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Жестокостта се заменя от уверение, че насилието никога повече няма да се повтори и молба за прошка. Жертвите искат да вярват, че с кошмара ще бъде приключено завинаги. Но тези взаимоотношения приключват и се преминава към фазата на нарастване на напрежението и нов цикъл на насилие.

Нерядко жертвите не разбират източника на немотивираната жестокост и започват да обвиняват себе си, да търсят причините за насилието в себе си. Пренасянето на вината от насилника към жертвата се нарича “осъждане на жертвата”. В тези случаи пострадалите започват доброволно да се изолират, страхуват се от ревност и демонстрират пълна подчиненост и преданост към извършителя или се срамуват от себе си и своите семейни взаимоотношения.

Упражнения в класната стая:

1. Загръване – накарайте децата да се хванат за ръце в кръг заедно с вас. Подайте началото на вълна от лявата си ръка, която децата да поемат и предадат нататък, докато вълната стигне до вашата дясна ръка.

2. Припомняне на правилата (прочит от постера, изработен в първия час по темата) – добре е децата сами да изчетат правилата.

3. Утвърждаване на наученото в рамките на Тема 1 (мозъчна атака, прочит на постера от първия час по темата).

4. Ролева игра – казус, свързан със ситуация на насилие и фазите на домашно насилие. Подберете само една група за разиграването на казуса, като помолите останалите ученици да наблюдават внимателно.

Въпроси за размисъл

⇒ Какво беше усещането да играеш ролята на жертва?
⇒ Как се чувстваше в ролята на извършител?
⇒ Как се чувствахте като свидетели на домашно насилие?
⇒ Как се чувствахте като странични наблюдатели?
⇒ Как мислите, че е необходимо да се развият взаимоотношенията в семейството от ролевата игра?

⇒ Как бихте искали да се отнасят към вас родителите ви?
⇒ Как вие се отнасяте към тях?
⇒ Правеше ли ви впечатление различното отношение на извършителя към жертвата?

5. Изясняване фазите на насилието – обяснете на учениците по възможно най – достъпния за тях език фазите на домашното насилие и обстоятелството, че медения месец не набъбва, ако не се вземат мерки и не се предприемат действия навреме.

6. Обратна връзка

ТЕМА 3: ТОРМОЗ И КОНТРОЛ

ФИШ ЗА УЧИТЕЛЯ

Цели:

1. Разпознаване методите използвани от извършителя на насилие за реализиране на тормоз;
2. Запознаване на децата с позитивните взаимоотношения на равнопоставеност;
3. Повишаване на чувствителността на децата към насилието и изграждане на нагласа на нетърпимост към насилието;
4. Засилване на уважението към правата на човека и развиване на чувство за самоуважение и уважение към другия.

Необходими материали: постер, фулмастри, снимки, формуляр за обратна връзка

Съдържателна интерпретация:

Домашното насилие е деструктивна форма на комуникация между членовете на семейството. Насилническият модел на взаимоотношения най-често се възприема и копира от децата-жертви или свидетели на явлението. Те възпроизвеждат модела в отношенията със своите връстници, на по-късен етап в интимните връзки и го пренасят в собственото си семейство. Често момчета, израстнали в семейства с домашно насилие израстват като мъже, които проявяват агресия спрямо по-слабите, въпреки преживяната болка и страдание в детството. Момчетата от своя страна са предразположени към въвличане в интимни връзки, характеризирани от насилие и отношение «власт-подчинение», в които да се превърнат в обект на насилие.

Методи за контрол върху жертвата:

⇒ **Използване на принуда и заплахи** – заплашва, че ще я нарани; заплашва че ще се самоубие; кара я да се откаже от подадени обвинения; напомня ѝ че притежава оръжие, връзки и др. средства за упражняване на власт;

⇒ **Икономическа злоупотреба** – не позволява на партньорката си да работи или да се задържи на работното място; принуждава я да му дава парите си; не ѝ дава достъп до доходите им;

⇒ **Емоционална злоупотреба** – унижава я; оскърбява я; ругае я; предизвиква у нея чувство за срам, унижава я и манипулира;

⇒ **Омаловажава, отрича, обвинява** – омаловажава насилието и пренебрегва безпокойството ѝ по съществуващия проблем; отрича побоя над нея; обвинява я че го провокира;

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

⇒ **Използва мъжката привилегия** на патриархалното възпитание – третира я като слугиня; взема сам всички важни решения; той определя ролята на мъжа и ролята на жената;

⇒ **Използва сплашване** – заплашва я че ще се самоубие; подтиква я към извършване на престъпление, след което заплашва да я издаде; демонстрира какво ще и се случи, нанасяйки жестокост върху животни и др.

⇒ **Използва изолация** – контролира всичките ѝ действия; решава вместо нея с кого да се среща и разговаря; ограничава контактите ѝ; оправдава това с ревност;

⇒ **Използва децата** – кара я да се чувства виновна спрямо децата; заплашва с лишаване от родителски права, в случай на раздяла; използва децата като средство за изнудване;

Позитивни модели на взаимоотношения:

⇒ **Незаплашително поведение** – беседват; помагат си взаимно, за да се чувстват сигурни и психически стабилни;

⇒ **Икономическо партньорство** – вземат съвместни решения, относно семейните финанси;

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- ⇒ **Преговори и безпристрастност** – търсене на правилно решение при евентуален конфликт;
- ⇒ **Отговорно родителско поведение** – разпределят родителските си задължения; дават добър пример на децата си без да прилагат насилие;
- ⇒ **Споделена отговорност** – справедливо разпределят задълженията и работата; вземат съвместни семейни решения;
- ⇒ **Уважение** – вслушват се в партньора си; не се обвиняват взаимно; имат емоционална връзка; отнасят се с уважение към мнението на другия;
- ⇒ **Честност и отговорност** – носят отговорност за действията си; признават грешките си; открити и искрени са помежду си;
- ⇒ **Доверие и подкрепа** – уважават взаимно правото си на собствен живот, собствени възгледи, чувства, приятелства; имат си доверие и се подкрепят;

Упражнения в класната стая:

1. Загряване – разпръснете на пода снимки с позитивни послания (пейзажи, животни и др. по ваша преценка). Накарайте децата да изберат по една снимка. Вие също изберете една. Споделете с децата защо сте избрали снимката и как се чувствате в момента. Помолете всяко от тях да направи същото.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

2. Припомняне на правилата (прочит от постера, изработен в първия час по темата) – добре е децата сами да изчетат правилата
3. Утвърждаване на наученото в рамките на Тема 1 и 2 (мозъчна атака, прочит на постерите от предните часове по темата)
4. Мозъчна атака – залепете на стената предварително подготвен постер, разделен на две графи (виж табличката, която следва). Помолете децата да споделят какво според тях представляват контрола и тормоза. Записвайте всички отговори на постера. След това помолете децата да предложат модели на взаимоотношения, свързани с разбирателство и любов. Отново запишете всички отговори.

Контрол и тормоз	Любов и разбирателство

5. Изясняване на учениците защо насилническият модел (на власт и контрол) на взаимоотношения е неприемлив и защо е необходимо да следват и подкрепят модела на равенство във взаимоотношенията (не само в семейството а и в социалната среда – училище, приятелски кръг и т.н).
6. Обратна връзка

ТЕМА 4: КАКВО МОЖЕМ ДА ПРЕДПРИЕМЕМ, АКО СМЕ СВИДЕТЕЛИ ИЛИ ОБЕКТ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

ФИШ ЗА УЧИТЕЛЯ

Цели:

1. Информирание на децата относно възможностите за подкрепа.
2. Предотвратяване на последващо насилие в семействата.
3. Изграждане на нагласа на нетърпимост към насилието.

Необходими материали: постер, фулмастри, формуляр за обратна връзка

Съдържателна интерпретация:

ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА ОТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ И ПРАВИЛНИК ЗА НЕГОВОТО ПРИЛАГАНЕ

Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка. За психическо насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие.

Право да търси защита по закона, чрез внасяне на молба до съответния Районен съд, има всяко лице, пострадало от домашно насилие, извършено съпруг или бивш съпруг, лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка, лице, от което има дете, възходящ, низходящ, лице, с което се намира в родство по сребрена линия до четвърта степен включително, лице, с което се намира или е било в родство по сватовство до трета степен включително, настойник, попечител, лице, на което са възложени грижи за детето, *или лице, на което детето е поверено (в сила от 01.01.2024 г.)*, лице, което е роднина по права или по сребрена линия до четвърта степен включително, на лицето, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка, лице, с което родителят се намира или е бил във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка, *лице, което е съпруг или бивш съпруг на родителя (в сила от 01.01.2024 г.)*. Това право на защита може да бъде упражнено и от директора на дирекция "Социално подпомагане", когато пострадалото лице е малолетно или непълнолетно, намира се в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост или е поставено под запрещение. Когато пострадалото лице не може да се защити поради безпомощно състояние или зависимост от извършителя, производството може да се образува и по искане на прокурора.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Когато има данни за опасност за живота или здравето на пострадалото лице, то може да подаде и молба до органите на Министерството на вътрешните работи за предприемане на мерки съгласно Закона за Министерството на вътрешните работи.

По искане на пострадалото лице всеки лекар е длъжен да издаде документ, в който писмено да удостовери констатираните от него увреждания или следи от насилие.

Мерките за защита от домашното насилие, които съда има право да наложи и правомощия на институциите при нарушението им:

1. *Задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие* – за изпълнението на тази мярка следят полицейските органи. При констатирано нарушение, полицейския орган задържа извършителя и веднага уведомява прокуратурата.

2. *Отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище* за срока, определен от съда – в случай, че извършителя откаже доброволно да изпълни наложената мярка, пострадалото лице подава молба до районното управление на Министерството на вътрешните работи, по местонахождението на жилището, за оказване на съдействие. При отказ да освободи жилището и да предаде ключовете извършителят се отстранява принудително от жилището.

В случай на неизпълнение на наложена мярка по т. 1, 2 и 3, пострадалото лице или лицето, установило нарушението /т.е. това може да бъде социалния работник по случая, учителя/, подава сигнал до съответното районно управление на Министерството на вътрешните работи.

3. *Забрана на извършителя да приближава пострадалото лице, жилището, местоработата и местата за социални контакти и отдих на пострадалото лице при условия и срок, определени от съда* – за изпълнението на тази мярка следят полицейските органи

Мерките по т. 2, 3 и 4 се налагат за срок от три до 18 месеца. Във всички случаи съдът налага на извършителя глоба в размер от 200 до 1000 лв.

4. *Временно определяне местоживеенето на детето* при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието, при условия и срок, определени от съда, ако това не противоречи на интересите на детето. Тази мярка не се налага при висящ съдебен спор между родителите по упражняване на родителските права, по определяне местоживеенето на детето или режима на личните отношения.

5. *Задължаване на извършителя на насилието да посещава специализирани програми* - извършителят на насилието е длъжен да посещава специализирана програма за лица, извършили домашно насилие, в мястото, посочено в заповедта на съда. При неизпълнение юридическото лице, което изпълнява програмата, незабавно уведомява прокуратурата.

6. *Насочване на пострадалите лица към програми за възстановяване* – насочването може да стане с направление от ДСП, с

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

насочване от полиция, със съдебна заповед или по друг начин /насочване от болница, личен лекар, училище и т.н./.

Дирекция "Социално подпомагане" следи за изпълнението на заповедта за защита, когато са наложени мерки в защита на малолетни, поставени под запрещение и на лица с увреждания.

Компетентен да наложи мярка за защита е районният съд по постоянния или настоящия адрес на пострадалото лице. Производството по издаване на заповедта може да се образува по молба на:

- пострадалото лице, ако е навършило 14-годишна възраст или е поставено под ограничено запрещение;
- брат, сестра или лице, което е в родство по права линия с пострадалото лице;
- настойника или попечителя на пострадалото лице;
- директора на дирекция "Социално подпомагане", когато пострадалото лице е непълнолетно, поставено е под запрещение или е с увреждания.

В производството по издаване на заповед за защита освен доказателствените средства по Гражданския процесуален кодекс са допустими и:

- Протоколите, докладите и други актове, издадени от дирекциите "Социално подпомагане", от лекари, както и от психолози, консултирали пострадалото лице;
- Документите, издадени от юридически лица, извършващи социални услуги и вписани в регистър към Агенцията за социално подпомагане;
- Декларация по образец - когато няма други доказателства, съдът издава заповед за защита само на основание тази декларация

Когато от данните в молбата е видно, че органите на Министерството на вътрешните работи и другите държавни органи разполагат с писмени доказателства за извършено домашно насилие, те незабавно издават заверени преписи от тях, при поискване от страна на пострадалото лице, на негов представител или пълномощник, или по искане на съда /за неиздаване на такъв документ или препис от него, на лицето, което е трябвало да го издаде, съдът налага глоба в размер 100 лв./

Когато от данните по делото е видно, че е необходимо да се предприемат мерки по Закона за закрила на детето, съдът уведомява директора на дирекция "Социално подпомагане".

УСЛУГИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РЕГИОН СИЛИСТРА, НАСОЧЕНИ КЪМ ПОСТРАДАЛИ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ:

1. Център за консултиране и превенция от домашно насилие - Центъра работи в сътрудничество с ОД на МВР – Силистра, Районен съд – Силистра и Тутракан и МБАЛ – Силистра.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Предоставяни услуги – работа по програми за възстановяване на пострадали (юридическо, социално и психологическо консултиране) и работа по специализирани програми с извършители на насилие.

Адрес: гр. Силистра, ул. „Н.Й.Вапцаров“ № 51, ет. 2, тел./факс: 086 820 487

2. Кризисен център за пострадали от домашно насилие и трафик на хора – 086 821 495 . Центъра работи 24 часа в денонощието.

Предоставяни услуги – настаняване, осигуряване на сигурна и безопасна среда, задоволяване на базисни потребности, юридическо, социално и психологическо консултиране, подкрепа и посредничество пред институции.

3. Център за обществена подкрепа за деца и семейства в риск – центъра работи в сътрудничество с Дирекции „Социално подпомагане“ и Отдели „Закрила на детето“ на територията на регион Силистра.

Предоставяни услуги – комплекс от социални услуги, предназначени за деца и семейства с цел предотвратяване на изоставянето на децата и настаняването им в специализирани институции, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца, обучение в умения за самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск, оценяване, обучение и подкрепа на приемни родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с поведенчески проблеми и прояви.

Адрес: гр. Силистра, ул. „Н.Й.Вапцаров“ № 51, ет. 2, тел./факс: 086 820 487

При дете пострадало или в риск от насилие:

⇒ Национална гореща телефонна линия за деца: **116111**

⇒ Телефон **112**

Упражнения в класната стая:

1. Загряване

2. Въвеждане на децата в темата на урока (мозъчна атака). Може да използвате предварително подготвен постер. Записвайте всички отговори.

Пример:

Въпроси	Отговори
Какво? (какво според вас може да направите, ако ваш познат или близък е обект на домашно насилие?)	

Кой? (кой според вас са институциите, които могат да помогнат на пострадалите?)	
Как? (как според вас пострадалите могат да получат подкрепа?)	
Телефони? (знаете ли на кой телефон да се обадите, пи случаи на насилие?)	
Къде? (знаете ли къде пострадалите могат да потърсят кризисно подкрепа?)	
Последствия Знаете ли, че извършителите нямат право да извършват насилие и какви са	

3. Обратна връзка

Образец на формуляр за обратна връзка:

Хареса ми	Чувствам се ....
Научих че	Бих променил/а ...

ЗА ВАС УЧИТЕЛИ:

Ако забележите в своите ученици, някои от следните индикатори:

- ⇒ Отдръпване;
- ⇒ Рязка промяна в поведението;
- ⇒ Тревожност;
- ⇒ Прилепчивост;
- ⇒ Депресия;
- ⇒ Агресивно поведение;
- ⇒ Проблеми със съня;
- ⇒ Хранителни разстройства;
- ⇒ Неподдържаност на външния вид;
- ⇒ Рисково поведение;
- ⇒ Промяна в хранителните навици;
- ⇒ Обсесивно поведение;
- ⇒ Злоупотреби с наркотици или алкохол;
- ⇒ Самонараняване или мисли за самоубийство;
- ⇒ Слаба връзка с родителите;
- ⇒ Липса на социални умения и трайни приятелства.
- ⇒ Пият алкохол от ранна възраст;
- ⇒ Притесняват се за по - малки братя/сестри без да дават обяснение;
- ⇒ Стават потайни;
- ⇒ Споделят мисли за бягство от дома;
- ⇒ В училище демонстрират провокиращо поведение и не спазват училищните норми.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА ПРЕДПРИЕТЕ?

Когато усетите съмнение, че дадено дете може да е жертва на един или няколко вида насилие у дома, това което можете да направите е:

- ⇒ Да инициирате разговор с родителя;
- ⇒ Да подадете сигнал в Отдел „Закрила на детето“;
- ⇒ Да подадете сигнал на телефон 116 111 (национална гореща телефонна линия за деца, пострадали от насилие);
- ⇒ Кризисно консултиране със специалист - юрист, социален работник, психолог.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. «Скрити пред очите ни» - програма за работа с подрастващи насочена към развитие на знания, нагласи, убеждения и ценности за ранна превенция и защита от домашно насилие, гр. Силистра, 2017 г., Женско сдружение «Екатерина Каравелова»
2. Наръчник «НИЕ СМЕ С ВАС» - Превенция и работа с домашното насилие, изд. Фабер, 2023 г.